

ŠEIMOS SANTYKIŲ ĮTAKA VAIKŲ EMPATIŠKUMUI

R. CHOMENTAUSKIENĖ

Tyrimo problema. Empatija, t. y. įsijautimas į kito žmogaus vidinį pasaulį, išgyvenimus ir emocinis reagavimas į juos - viena svarbiausių sėkmingo bendravimo sąlygų. Dėl empatijos žmonės vieni kitus suvokia ne kaip fizinius objektus, o kaip savitas asmenybės (11). Empatija yra emocinės orientacijos žmonių aplinkoje priemonė, o remiantis šia orientacija reguliuojami žmonių santykiai ir interakcijos tarp žmonių (8).

Empatijos problemomis tarybinėje psichologijoje susidomėta tik pastaraisiais dešimtmečiais. Tiriamas empatijos vaidmuo bendravimui, kito žmogaus pažinimui, empatijos mechanizmai, formos (5, 6, 8, 9, 10): Šiame darbe panagrinėsime iki šiol mažai tirtą klausimą - jautrumo kitų žmonių emocinėms būsenoms (empatiškumo) formavimąsi lemiančius veiksnius, kurių šaknys, mūsų manymu, tėvų santykiuose su vaiku.

L. B. Merfi (Murphy) dar šio amžiaus viduryje, remdamasi tyrimais, išskėlė mintį, jog būtina prielaida empatiškumui formuotis - teigiama asmenybės orientacija į žmones (3). Ši orientacija formuojasi jau pirmaisiais vaiko gyvenimo metais, kai santykiuose su motina, jausdamas jos šilumą, dėmesį, paširengimą tenkinti jo poreikius, vaikas į žmogų ima žiūrėti kaip į džiaugsmo ir pasitenkinimo šaltinį. Jei tokia teigiama orientacija į žmones nesusiformuoja, vaiko jautrumas kitų emocinėms būsenoms negali vystytis, nes nėra net pačios bendriausios prielaidos - domėjimosi žmonėmis.

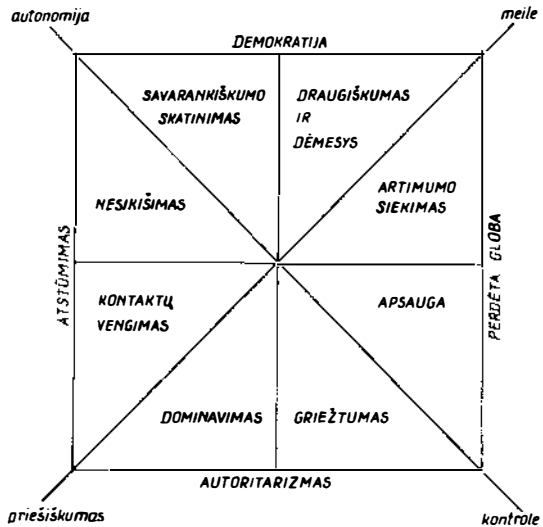
Ir tolesnę empatiškumo raidą lemia tėvų ir vaikų santykių ypatybės. Tik pakankamai šilta, saugi

Šeimos atmosfera skatina normalų vaiko asmenybės vystymąsi, sudaro sąlygas formuotis adekvacias emocines reakcijas į kitų žmonių išgyvenimus. Priešingu atveju empatinės tendencijos slopinamos arba iškreipiamos, t. y. vaikas gali kreipti dėmesį į kitus žmones ir būti jautrus jų išgyvenimams tik tuomet, kai patenkinti jo paties esminiai poreikiai - saugumo ir emocinio kontakto (1, 2, 3).

L. B. Merfi (3) eksperimentų duomenimis, jei vaikas nesijaučia šeimoje saugus, vystosi neadekvatus perdėtas jautrumas kitų žmonių emocinėms būsenoms: savo nerimą ir diskomfortą vaikas projektuoja, priskiria kitiems. Stokodamas tėvų dėmesio ir meilės, vaikas ima siekti tėvų pripažinimo bet kokiomis priemonėmis. Jei tėvai vertina empatiškumą, vaikas stengiasi išmokti, kaip kokioje situacijoje rodyti jautrumą kitiems, ir naudojami juo kaip priemone tėvų dėmesiui į save atkreipti. L. B. Merfi nuomone, tai konvencionalios moralės arba pareigos empatiškumas (3). Neretai jautrumu kitų žmonių išgyvenimams vaikas maskuoja savo agresyvias tendencijas. Tačiau bijodamas, kad tėvai nepritars, jis renkasi socialiai priimtą agresyvumo formą - užpulti agresorių, „ginant“ jo auką. Tai pseudoempatija, būdinga neurotiškiems vaikams (3).

Svarbiausias tėvų-ir vaikų santykių aspektas, lemiantis vaiko asmenybės, taigi ir empatiškumo formavimąsi - tai tėvų pozicija vaiko atžvilgiu (genera affitude) (4). Ji reiškiasi tėvų elgesiu su vaiku ir naudojamomis auklėjimo priemonėmis, t. y. auklėjimo stiliumi. Auklėjimo stiliaus poveikiui vaiko empatiškumo formavimuisi įvertinti, remdamiesi amerikiečių autorių pasiūlytais principais (1, 2), sudarėme auklėjimo stiliaus tipų modelį (1 pav.). Auklėjimo stiliuje susipina du tėvų elgesio su vaiku aspektai: pirmasis apibūdina emocinį toną (šaltis-šiluma), kurį modelyje išreiškia „meilės-priešiškumo“ ašis, o antrasis - kontrolės ir draudimų lygį, kurį modelyje išreiškia „autonomijos-kontrolės“ ašis. Kiekvienas modelio ketvirtis atspindi pagrindinius auklėjimo stiliaus tipus ir jų esmines ypatybes. Demokratiškas stilius reiškia, jog vai-

kas įtrauktas į šeimos gyvenimą, domimasi jo reikalais, taip pat gerbiamas vaiko savarankiškumas, jo nuomonė. Perdėtai globojantis stilius – tai siekimas įkyriai domėtis vaiko pasauliu, noras jį apsaugoti nuo bet kokių nemalonumų ir sunkumų.

1 pav. Auklėjimo stiliaus tipai

Autoritariškas stilius – tai griežtas, beapeliacinis elgesys su vaiku, siekimas palaužti jo valią, priversti manyti ir elgtis taip, kaip nori tėvai. **Atstūmimo stilius** – tai nenoras bendrauti su vaiku, vengimas kontaktų su juo, atsisakymas jam padėti, abejingumas jo reikalams.

Tyrimo uždaviniai ir metodika. Darbo tikslas – nustatyti skirtingų auklėjimo stiliaus tipų poveikį vaiko empatiškumo formavimuisi: iširti, kuris auklėjimo stilius skatina vaiko empatiškumą, o kuris slopina ar iškreipia jį. Kėlėme tokius uždavinius:

- 1) modifikavus T. Gavrilovos „Nebaigtų apsaugymų“ metodiką, ja nustatyti 7–8 metų vaikų emocines reakcijas į kito asmens diskomforto būseną;
- 2) naudojantis PARI („Priemonė tėvų pozicijoms tirti“) anketa, nustatyti tiriamųjų vaikų motinų auklėjimo stiliaus tipą;
- 3) įvertinti, koks ryšys yra tarp motinos auklėjimo stiliaus ypatybių ir vaiko empatiškumo lygio.

Eksperimente dalyvavo 40 pirmos klasės mokinių ir 40 šių mokinių motinų.

Vaikų empatiškumui tirti naudojome T. Gavrilovos „Nebaigtų apsakymų“ metodiką (5). Tačiau, atsižvelgdami į tiriamųjų amžiaus ypatumus, ją modifikavome: apsakymo formą pakeitėme pasakėlės forma, parinkome naujus siužetus ir įvedėme 7-8 metų vaikams gerai pažįstamus herojus. Kad tiriamiesiems būtų lengviau sekti pasakėlės įvykius, įsijausti į juos, panaudojome iliustracijas, atspindinčias svarbiausius pasakėlės momentus ir konfliktą. Kiekvienam vaikui buvo sekamos trys pasakėlės, apimančios skirtingas vaikų santykių sferas: santykius su gyvūnais, su bendraamžiais ir su suaugusiaisiais. Pasakėlės buvo sudarytos taip, kad sukeltų emocinius vaiko išgyvenimus ir kad vaikas jas baigtų ne remdamasis išprotavimais, o emocine reakcija į herojų diskomfortą. Vienas iš pasakėlės veikėjų - konflikto šaltinis, kitas - pagrindinis herojus - nukentėjęs. Konfliktinėje situacijoje abu patiria stiprius išgyvenimus. Pasakėlė nutrūksta toje vietoje, kur pagrindinis veikėjas turi rinktis, kaip išspręsti konfliktą: ar atsižvelgti į kito situacijos dalyvio išgyvenimus ir pasakėlę baigti jo naudai, ar, nepaisant jo emocinės būsenos, remtis savo jausmais bei norais ir pasakėlę baigti savo naudai.

Identifikuodamasis su pagrindiniu veikėju, vaikas tarsi pats tampa pasakėlės herojumi, veikia ir galvoja už jį. Todėl, jei tiriamasis konfliktą išsprendė pagrindinio veikėjo (t. y. savo) naudai, toks atsakymas buvo laikomas neempatišku, nes neatsižvelgiama į kito veikėjo išgyvenimus, jie ignoruojami. Ir atvirkščiai, jei vaikas išsprendė konfliktą antrojo veikėjo naudai, tai rodo jo sugėbėjimą būti jautriu ne tik sau, bet ir kitų emocinėms būsenoms, atsižvelgti ir į kitus. Toks atsakymas buvo laikomas empatišku.

Auklėjimo stiliui įvertinti naudojome anketą, sudarytą remiantis aukščiau pateiktu auklėjimo stiliaus tipų modeliu (1 pav.) ir E. S. Šajferis (Schaefer) bei P. C. Belas (Bell) paruošta PARI metodika. PARI skirta tirti skirtingoms motinos ir vaiko

santykių dimensijoms, kurias išreiškia teiginiai, sugrupuoti į 23 skales. Mes atrinkome 8 skales, kurios atitiko mūsų tiriamus auklėjimo stiliaus tipus. Kiekvieną auklėjimo stiliaus tipą išreiškia 2 skalės po 5 teiginius. Vienos skalės teiginiai apibūdina stiliaus emocinį toną, antros - kontrolės lygį ir pobūdį.

Anketos teiginiai sudaryti taip, kad jie viena-reikšmiai neišreikštų teigiamo ar neigiamo motinos elgesio su vaiku ir kad būtų kuo mažesnė galimybė identifikuotis su vadinamąja „sveika“ auklėjimo pozicija. Kiekvienas teiginys vertinamas balais, pasirenkant vieną iš keturių variantų: visiškai sutinku - 4, labiau sutinku negu nesutinku - 3, labiau nesutinku negu sutinku - 2, visiškai nesutinku - 1.

Auklėjimo stiliaus tipas nustatomas pagal skales, kurios buvo įvertintos daugiausia balų. Jei panašų skaičių surenka priešingos skalės, konstatuojamas nepastovus auklėjimo stilius.

Eksperimento organizavimas. Vaikų empatiškumo tyrimas buvo atliekamas individualiai su kiekvienu tiriamuoju. Priešais tiriamąjį buvo padedamas lapas su iliustracijomis ir, paprašius atidžiai klausytis, sekamos pasakėlės. Po kiekvienos pasakėlės vykdavo trumpas pokalbis, kurio tikslas buvo sužinoti tiriamojo nuomonę, kaip reikėtų baigti kiekvieną iš pasakėlių ir kodėl. Atsakymai buvo protokoluojami, pažymimi spontaniški komentarai, emocijos, tiriamojo elgesio ypatybės.

Po savaitės buvo atliekamas eksperimentinis vaikų motinų auklėjimo stiliaus tyrimas. Motinos buvo prašomos, atidžiai perskaičiusios instrukciją, raštu balais įvertinti anketos teiginius. Instrukcijoje buvo nurodyta, kad anketa skirta iširti, ką tėvai mano apie vaikų auklėjimą, pasakyta, kad joje nėra nei teisingų, nei klaidingų teiginių, tačiau vieni atrodo labiau priimtini, kiti - ne. Nurodyta, kaip vertinti teiginius.

Tyrimo rezultatai. Empatijos eksperimentinio tyrimo duomenimis 7-8 metų vaikus pagal empatiškumo lygį galima suskirstyti į dvi grupes: 1)

1 lentelė. Vaikų empatiškumo lygio priklausomybė nuo jų motinų auklėjimo stiliaus

Auklėjimo stiliaus tipas	Empatiškumo lygis	
	neempatiškumo tendencijos	empatiškumo tendencijos
Meilė ir šiluma	-	6
Demokratija	-	4
Autonomija	-	2
Perdėta globa	5	1
Perdėtas artumas	4	-
Agresyvus kišimasis	4	-
Autoritarizmas	1	-
Atstūmimas	1	-
Nepastovumas	5	3
Nenustatytas stilius	3	1

vaikai su empatiškumo tendencijomis (42,5%); 2) vaikai su neempatiškumo tendencijomis (57,5%).

Motinų auklėjimo stiliaus tyrimas parodė, kad, be minėtų tipų – demokratiško, perdėtai globančio, autoritariško, atstumiančio ir nepastovaus – išryškėjo dar keletas. Tai meilė ir šiluma, kurią išreiškia demokratiško stiliaus skalių ir artimumo su vaiku siekimo skalės kombinacija; perdėtas artumas, kurį išreiškia dėmesio ir draugiškumo skalės ir artimumo siekimo skalės kombinacija; agresyvus kišimasis – griežtumo ir artimumo siekimo skalių kombinacija; autonomija – demokratiškumo skalių ir nesikišimo skalės kombinacija.

1 lentelėje pateikiami duomenys, rodantys, kokie auklėjimo stiliaus tipai būdingi kiekvienai iš minėtų vaikų grupių. Nesunku pastebėti, kad tiriamųjų su empatiškumo tendencijomis grupėje vyrauja šilti, dėmesingi, kartu teikiantys pakankamai laisvės auklėjimo stiliaus tipai: tai meilė ir šiluma bei demokratija.

Vaikų su neempatiškumo tendencijomis grupėje vyrauja perdėta globa, perdėtas artumas, t. y. meilė ir šiluma čia tarsi pavirtusi perdėta meile, o domėjimasis vaiku – perdėtu ir įkyriu kiši-

musi į jo mintis ir jausmus. Neempatiškumas taip pat susijęs ir su auklėjimo stiliaus nepastovumu.

Ryšiai tarp motinos auklėjimo stiliaus tipo ir vaiko empatiškumo lygio kiekybiškai įvertinti naudojome kontingencijos koeficientą. Atmetus 4 atvejus, kur motinos auklėjimo stiliaus tipas nebuvo nustatytas, minėtas ryšys yra statistiškai reikšmingas ($C = 0,586$; $p < 0,05$).

Rezultatų analizė. I. Vaikų su neempatiškumo tendencijomis grupė ir jų motinų auklėjimo stiliaus ypatybės.

Analizuojant vaikų pateiktas pasakėlių pabaigas, paaiškėjo, kad vaikai skirtingai aiškino, kodėl jie pasirinko šį atsakymo variantą, o ne kitą, t. y. tiriamieji skirtingai motyvavo savo pasirinkimą, ir, remiantis tuo, buvo galima daryti prielaidas apie jų neempatiškumo pobūdį. Todėl vaikų su neempatiškumo tendencijomis grupę suskirstėme į tokius pogrupius:

a) vaikai, kurie apskritai nesugebėjo suprasti, kad pasakėlių konflikto esmė - herojų išgyvenimai, ir pasakėlių pabaigos pasirinkimą motyvavo davu remdamiesi kokiais nors šalutiniais, nesminiais situacijos aspektais (visiškai neempatiškų vaikų pogrupis);

b) vaikai, kurie tarsį „užsifikuodavo" pagrindinio veikėjo skriaudoje, jo nemaloniuose išgyvenimuose ir todėl neatkreipdavo dėmesio į antrašį herojų, į tai, kad ir jis stipriai išgyvena (emociškai nelanksčių, rigidiškų vaikų pogrupis);

c) vaikai, kurie baigdami pasakėlę remdavosi ne herojų išgyvenimais, o tuo, ar veikėjai atlieka tam tikrą konvencinį poelgį (pavyzdžiui, pažada „daugiau taip nedaryti", atsiprašo ir pan.). Šią sąlygą vaikai išskeldavo patys, pasakėlėje apie tai nebuvo kalbama. Manome, kad šiuos atsakymus galima priskirti konvencionalios moralės empatiškumui (pagal L. B. Merfi), kur empatija - tik išmokta reakcija į tam tikrą situaciją, tik priemonė aplinkinių pripažinimui gauti, o ne emocinė reakcija į kito išgyvenimus (konvencionalios moralės arba pareigos empatiškumo pogrupis);

2 l e n t e l ě. Vaikų su neempatiškumo tendencijomis motinų auklėjimo stiliai

Auklėjimo stiliaus tipas	Neempatiškumo pobūdis			
	visiškas neempatiškumas	emocinis nelankstumas	konvencionalios moralės empatiškumas	žemas empatiškumas
Perdėta globa	-	3	-	2
Perdėtas artumas	-	1	1	2
Agresyvus kišimasis	-	-	3	1
Autoritarizmas	-	-	1	-
Atstūmimas	-	1	-	-
Nepastovumas	3	-	1	1
Nenustatytas stilius	-	-	1	-

d) vaikai, kurie kartu su neempatiškais atsakymais pateikė ir vieną empatišką atsakymą (žemo empatiškumo pogrupis).

2 lentelėje pateikiami duomenys, rodantys, kokie auklėjimo stiliaus tipai nustatyti minėtuose pogrupiuose.

Visiškai neempatiškų vaikų pogrupiui būdingas nepastovus auklėjimo stilius. Visų motinų auklėjime susiduria dvi prieštaringos tendencijos - demokratija ir autoritarizmas. Tai reiškia, kad vaikui keliami prieštaringi reikalavimai; tai, kas vieną kartą leidžiama, kitą kartą draudžiama, vaikas niekuomet nėra tikras, kaip motina reaguos į jo poelgį. Matyt, tokiu atveju vaikas neturi kriterijų, kuriais remdamasis galėtų vertinti savo ir kitų veiksmus, suprasti, kodėl vieni poelgiai „geri“, kiti - „blogi“. Taigi vaikas neturi galimybės įvaldyti net pačių bendriausių bendravimo „meno“ taisyklių. Turbūt todėl šie vaikai darė apleistų, sunkiai susigaudančių net paprasčiausiose gyvenimiškose situacijose įspūdį.

Tačiau nepastovus auklėjimo stilius ne visuomet neleidžia vaikui išmokti orientuotis Žmonių santykiuose. To stiliaus poveikį lemia bendra šeimos situacija, tai, ar motinos reikalavimų nepastovumą vaikas gali kompensuoti santykiškai su kitais šeimos nariais, padedančiais jam mokytis bendravimo paslapčių.

Emociškai nelanksčių vaikų pogrūpiui būdingas perdėtos globos auklėjimo stilius. Įdomu, kad šiame pogrūpyje yra ir vienintelis atstūmimo atvejis. Ar galima manyti, jog tai neatsitiktinumas? Matyt, kad taip, nes literatūroje šiuo klausimu (4) rado- me įdomių pastabų. R. I. Vatsonas (Watson) ir M. F. Zemlik (Zemlick) eksperimentais įrodė, jog perdėtos globos pozicija iš tikrųjų rodo vaiko atstūmimą, jo nepaisymą. Vaikas nelaikomas asme- nybe, turinčia teisę laisvai reikšti savo jausmus, mintis, turėti savo nuomonę, teisę tapti unikalium, nepriklausomu individu. Taigi perdėta globa ir at- stūmimas, nors išoriškai ir sukuria skirtingą emo- cinę atmosferą, empatijos vystymąsi veikia pana- šiai. Abiem atvejais deprivuojami esminiai vaiko poreikiai - saugumo ir emocinio kontakto, dėl to vaikas skatinamas koncentruotis tik į save, per- dėtai jautriai reaguoti į savo diskomfortą, skriaudą. Kitus žmones suvokdamas kaip nuolatinį grės- mės šaltinį sau, negali ir nesiekia matyti to, kas vyksta už jo išgyvenimų pasaulio.

Taigi tiek auklėjimo nepastovumas, tiek perdė- ta globa nesudaro sąlygų normaliam vaiko asme- nybės vystymuisi, kartu slopina ir jo empatišku- mo formavimąsi.

Žemo empatiškumo pogrūpio vaikai tik viename atsakyme atsižvelgė į antrojo herojaus jausmus. Dažniausiai tai atsakymas į pasakėlę, atspindin- čią vaiko santykius su jam gerai pažįstamu suau- gusiuoju, taigi jos siužetas artimiausias kasdieni- niam vaiko patyrimui. Todėl, matyt, lengviau įsi- jausti į pasakėlės situaciją ir herojų išgyvenimus. Tačiau neįprastesnėse situacijose vaikai renkasi pagrindinio veikėjo, t. y. savo, naudai.

Būdingi auklėjimo stiliaus tipai šiame pogrūpy-

je - perdėta globa ir perdėtas artumas. Tai atitinka aukščiau aptartas neempatiškų vaikų motinų auklėjimo ypatybes, kur perdėta globa išryškėjo kaip slopinanti vaiko empatiškumo formavimąsi. Perdėtas artumas - tai perdėtas, įkyrus dėmesys vaiko vidiniam pasauliui, siekimas žinoti kiekvieną smulkmeną apie vaiko mintis ir jausmus. Literatūroje nurodoma, kad tokią tėvų meilę vaikas suvokia kaip agresyvią, grasinančią jo asmenybės nepriklausomybei ir vientisumui (7). Tai skatina vaiką vengti emocinių kontaktų, kelia artimų santykių su žmonėmis baimą. Taigi šiuo atveju žemas vaiko empatiškumas, matyt, nulemtas jo nenoro artimai bendrauti su žmonėmis, siekimo vengti artimų kontaktų.

Toks perdėto artumo siekimas, matyt, būdingas motinoms, kurios nepasitiki savimi ir, bijodamos prarasti vaiką, nuolat nori žinoti, ką vaikas galvoja ir jaučia. Tačiau, kaip rodo tyrimo rezultatai, tokia atmosfera ne tik nepadeda atsirasti tarpusavio supratimui, o atvirkščiai, skatina vaiką „bėgti“ nuo įkyraus motinos „bendravimo“.

Konvencionalios moralės empatiškumo pogrupo auklėjimo stiliaus tipai iš pirmo žvilgsnio labai skirtingi, tačiau yra bendras elementas: tai siekimas stipriai kontroliuoti vaiko gyvenimą. Vyraujantis auklėjimo stiliaus tipas - agresyvus kišimasis, kuris jungia griežtumą ir įkyrų dėmesį vaiko mintims bei jausmams.

Dėl tokio perdėto dėmesio vaikas skatinamas vengti emocinių kontaktų, nes jie sudaro grėsmę vaiko asmenybės nepriklausomybei. Tačiau konvencionalios moralės empatiškumo atsiradimą ir vystymąsi, matyt, labiausiai skatina antrasis nagrinėjamo auklėjimo stiliaus elementas - griežtumas, t. y. siekimas, kad vaikas būtų paklusnus, beapeliacinis vertimas elgtis pagal tėvų norą. Tokioje situacijoje vaikas, siekdamas tėvų palankumo, priverstas įvaldyti tik tokias elgesio formas, kurioms pritaria tėvai. Matyt, dėl to jis stengiasi išmokti, kaip reikia reaguoti į kitų žmonių išgyvenimus. Šiuo atveju negali būti vidinių prie-

laidų, kad atsirastų šilti jausmai žmonėms, nes juos slopina perdėtas tėvų kišimasis, jų noras reguliuoti vaiko vidinį pasaulį. Vaikas tai suvokia kaip agresiją prieš save. Todėl jo empatiškumas – tai tik išmokti atsakymai į kito žmogaus diskomforto būseną, padedantys pelnyti tėvų pritarimą, o ne nuoširdus siekimas padėti kenčiančiam žmogui ar užmegzti šiltus santykius su juo.

Taigi autoritariškas, kontroliuojantis ir besikišantis į vaiko vidinį pasaulį auklėjimo stilius, keldamas vaikui emocinių kontaktų baime ir versdamas jį bet kokiais būdais ieškoti tėvų pritarimo, skatina konvencionalios moralės empatiškumo formavimąsi.

II. Vaikų su empatiškumo tendencijomis grupė ir jų motinų auklėjimo stiliaus ypatybės.

Sios grupės vaikus pagal empatiškų atsakymų skaičių suskirstėme į du pogrupius:

- a) vaikai, pateikę du empatiškus atsakymus (E = 2);
- b) vaikai, pateikę visus empatiškus atsakymus (E = 3).

3 l e n t e l ė. Vaikų su empatiškumo tendencijomis motinų auklėjimo stiliai

Auklėjimo stiliaus tipas	Empatiškumo lygis	
	E = 2	E = 3
Meilė ir šiluma	2	4
Demokratija	3	1
Autonomija	2	-
Perdėta globa	1	-
Nepastovumas	2	1
Nenustatytas stilius	-	1

3 lentelėje pateikiami duomenys, rodantys, kurie auklėjimo stiliai būdingi kiekvienam pogrupiui.

Pirmiausia trumpai aptarsimė antrojo pogrupio auklėjimo stiliaus tipų ypatybes. Vyraujantis stilius – meilė ir šiluma. Tokia motinos pozicija teikia vaikui pakankamai saugumo, nes jis jaučiasi vertina-

mas ir reikalingas šeimoje, ji sudaro sąlygas ir emocinio kontakto poreikiui patenkinti. Tai patvirtina L. B. Merfi mintį, kad tik tokioje šeimos atmosferoje gali vystytis adekvatus empatiškumas.

Pirmojo pogrupio ($E = 2$) auklėjimo stiliai skiriasi nuo antrojo ($E = 3$) tuo, kad čia tarsi daugiau svyravimų nuo optimalios pozicijos – meilės ir šilumos – į autonomiją, t. y. per didelę laisvę, taip pat ir į perdėtą šilumą. Aukščiau nurodėme, kad perdėta globa neskatina vaiko empatiškumo. Šiuo atveju aukštesnį empatijos lygį, matyt, lemia tai, kad neteisingus santykius su motina kompensuoja kitų šeimos narių meilė ir dėmesys.

Autonomija, per didelė laisvė sunkina empatiškumo formavimąsi. Nors vaikas visiškai nevaržomas, jis gali pats išsiaiškinti, pats patirti, kas kitiems žmonėms malonu, ir kas ne, tačiau, antra vertus, nepakanka informacijos apie tai, kokios elgesio formos yra efektyviausios užmegzti artimiems santykiams su žmonėmis, „savięga“ lėtina empatijos vystymąsi.

Išvados

1. Motinos pozicija vaiko atžvilgiu (auklėjimo stilius) specifiškai veikia empatiškumo formavimąsi.

2. Empatiškumą skatina tik toks auklėjimo stilius, kuris grindžiamas meile, šiluma ir demokratišku elgesiu su vaiku.

3. Motinos pozicijos nepastovumas, taip pat perdėtas vaiko globojimas, perdėto artumo siekimas slopina vaiko empatiškumo vystymąsi.

4. Autoritariškas, agresyvus kišimasis į vaiko vidinį pasaulį skatina konvencionalios moralės empatiškumo formavimąsi. Šiuo atveju empatinės reakcijos – tik išmoktas atsakymas į kito žmogaus diskomforto būseną, priemonė gauti aplinkinių pripažinimą.

Vilniaus valstybinis universitetas
Psichologijos katedra

Įteikta 1981 m.
birželio mėn.

LITERATŪROS SARAŠAS

1. Ferguson L. R. Personality Development. - Belmont, 1970.
2. Hetherington E. M., Parke R. O. Child Psychology: a Contemporary View-Point. - N. Y., 1975.
3. Murphy L. B. Social Behavior and Child Personality: Some Exploratory Roots of Sympathy. - N. Y., 1937.
4. Watson R. I. Psychology of the Child. - N. Y. - L., 1963.
5. Гаврилова Т. П. Экспериментальное изучение эмпатии у детей младшего и среднего школьного возраста. - Вопросы психологии. 1974, № 5, с. 54-57.
6. Обозов Н. И. Межличностные отношения. - М., 1979.
7. Обуховский К. Психология влечений человека. - М., 1972.
8. Сарджевеладзе Н. И. О балансе проекции и интроекции в процессе эмпатического взаимодействия. - В кн.: Бессознательное: природа, функции, методы исследования/ Под ред. А. С. Прангшвили, А. Е. Шерозия, Ф. В. Бассина. Тбилиси, 1978, т. 3, с. 485-490.
9. Теоретические и прикладные проблемы психологии познания людьми друг друга. - Краснодар, 1975.
10. Теоретические и прикладные проблемы психологии познания людьми друг друга. - М., 1979.
11. Шибутани Т. Социальная психология. - М., 1969.

ВЛИЯНИЕ СТИЛЯ ВОСПИТАНИЯ НА РАЗВИТИЕ ЭМПАТИИ У ДЕТЕЙ

Р. ХОМЕНТАУСКЕНЕ

Резюме

По данным экспериментальных исследований, стиль воспитания оказывает специфическое воздействие на развитие эмпатии у детей. Адекватные эмпатические реакции развиваются в том случае, если стиль воспитания характеризуется такими методами, как теплота, любовь, демократичность. Гиперопека, как и непостоянство стиля воспитания, препятст-

вует развитию эмпатии. Авторитаризм, агрессивное вмешательство в жизнь ребенка искажают эмпатические реакции - формируется эмпатия конвенциональной морали.

THE INFLUENCE OF GENERAL ATTITUDE OF PARENTS TOWARDS CHILD ON THE DEVELOPMENT OF HIS EMPATHY

R. CHOMENTAUSKIENĖ

S u m m a r y

The experimental investigation has revealed that general attitude of parents towards child specifically influences the development of his empathic reactions. Adequate empathic reactions develop only then when the general attitude of parents towards child can be characterized as warm, loving and democratic. Overprotection as well as inconsistency interfere with the development of empathy. Autocratic care and aggressive involvement promote the development of conventional type of empathy.